

УДК 35.077.6

М. П. СОБОЛЬ

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ РИЗИКІВ У МЕЖАХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Наведено особливості проведення процедури соціологічного дослідження ризиків механізмів державного управління серед державних службовців. Сформульовано низку практичних рекомендацій щодо оптимізації дії механізмів державного управління на основі чинних результатів експертного оцінювання ризиків.

Ключові слова: державноуправлінські рішення, експерт, експертне оцінювання, ризик, соціологічне дослідження.

Given specifics of sociological investigation of public administration mechanism's risks among civil servants. Formulated some practical recommendations on actual results of expert risk evaluation in purpose for improvement public administration mechanisms based.

Key words: state administrative decision, expert, expert evaluation, risk, sociological evaluation.

Кількісний та якісний аналіз ризиків є одним з основних етапів процесу управління ризиками. Від зрозумілості, надійності, інформативності та коректності висновків аналітичних процедур залежить, по-перше, вибір підходу та відповідних методів безпосереднього управління ризиками, а по-друге, результат управлінської кампанії.

Вибираючи варіанти аналітичного забезпечення, необхідно враховувати особливості системи, у межах якої відбуватиметься аналіз ризиків. Суб'єкти підприємництва, фінансової, банківської, страхової сфер господарської діяльності оперують на тлі існування великого масиву числових показників. Мета їхньої діяльності – отримання прибутку. У даному разі особливої актуальності набувають методики кількісного аналізу ризиків, якісний же аналіз виконує лише допоміжну функцію. Метою існування та діяльності установ державного управління не є отримання прибутку. Натомість суб'єкти державного управління покликані задовольняти інтереси громадськості відповідно до задокументованої на державному рівні стратегії розвитку регіону, області, держави тощо. У такому разі показники фінансової ефективності їхньої діяльності не є першочерговими. Отже, актуальним та припустимим є якісний аналіз ризиків. Водночас, кількісний аналіз може бути використаним лише в окремих випадках або ж має допоміжний характер. У даному контексті особливого значення набуває проведення соціологічного дослідження ризиків у межах механізмів державного управління як інструментарій якісного аналізу ризиків.

Дослідженню питань соціологічних досліджень присвятили свої роботи: Г. Гнатієнко, М. Горшков, А. Дегтяр, Є. Кузьміна, Б. Литвак, О. Орлов, В. Семенова, В. Снитюк, В. Степанов, С. Тарабан, Н. Чурилов, Ф. Шерега та ін. Проблеми ризиків

висвітлили у своїх наукових доробках такі автори: А. Вітлінський, Н. Внукова, В. Буянов, В. Гранатуров, М. Грачева, І. Івченко, С. Клименко, А. Сєврук, Л. Сімкіна, Н. Хохлов, Р. Шарет та ін. Механізми державного управління знайшли теоретико-методичне відображення у працях Г. Атаманчука, В. Бакуменка, А. Дегтяра, Б. Гурне та ін.

Однак проведення соціологічних досліджень ризиків механізмів державного управління (на прикладі механізму прийняття та реалізації державноуправлінських рішень (ДУПР) як інструментарію якісної оцінки ризиків) є недостатньо комплексно висвітленим у науковій та практичній літературі. Відповідно до вищенаведеного дане дослідження набуває особливої актуальності та важливості для сучасних науково-практичних реалій.

Метою даної роботи є теоретико-методичне узагальнення особливостей приведення соціологічних досліджень ризиків у межах органів державного управління, а також формулювання низки практичних рекомендацій щодо оптимізації функціонування механізмів державного управління (на прикладі системи прийняття та реалізації ДУПР) на основі чинних результатів експертної оцінки ризиків.

Під час роботи над матеріалом було використано системний підхід, методи дедукції, індукції, аналізу, синтезу, порівнянь, частотного аналізу, а також статистичні та математичні методи.

У ході експертного соціологічного дослідження ризиків у системі прийняття та реалізації ДУПР нами був розроблений інструментарій опитування, а також виконані розрахунки статистичних показників, проведений аналіз отриманої інформації з використанням програмних продуктів OCA (оброблення соціологічних анкет) та SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). Анкету соціологічного опитування експертів було складено в такий спосіб, щоб отримані дані могли бути первинною інформацією для оцінювання ризиків системи прийняття та реалізації ДУПР. Крім того, у ході формулювання завдань щодо оцінювання ризиків респондентами були враховані принципи системного підходу, на яких будується система експертних оцінок:

- вимірювання інформаційної неоднорідності, яка властива експертній групі, на етапі формування моделі явища, що аналізується;

- забезпечення незалежності експертів при формуванні їхніх суджень, збереження анонімності експертних висновків;

- обмеження різноманіття суджень експертів шляхом застосування інтерактивного уточнення колективної думки групи експертів на основі надходження нової інформації із зовнішнього середовища;

- забезпечення обміну інформацією в експертній групі “без перекручування” за рахунок створення “психологічного клімату”, який дозволяє виявити індивідуальні можливості кожного експерта;

- вимірюваність наборів ознак, оцінюваних об’єктивним чином, яким у відповідність можуть бути поставлені деякі числа у встановлених шкалах вимірювання [1, с. 16–17].

Загальна кількість респондентів склала 143 особи. Вони розподілилися так (у % до всіх опитаних у ході соціологічного дослідження):

- за статтю: чоловіча – 44,8; жіноча – 55,2;

– за віком: 21 – 30 років – 34,3; 31 – 40 років – 33,6; 41 – 50 років – 36,6; 51 – 60 років – 4,2; не відповіли – 1,4;
– за освітою: мають науковий ступінь – 3,5; повна вища – 93,7; не відповіли – 2,8;
– за місцем роботи: Кабінет Міністрів України – 3,5; інший центральний орган державного управління – 9,1; облдержадміністрація – 16,1; інший орган виконавчої влади обласного рівня – 8,4; райдержадміністрація – 18,9; інший орган виконавчої влади районного рівня – 4,2; органи місцевого самоврядування – 22,4; інші – 17,5;
– за характером роботи: керівник організації – 6,3; керівник старшого рівня (заступник керівника організації) – 12,6; керівник середнього рівня (начальник управління) – 13,3; керівник нижнього рівня (начальник відділу, сектора) – 32,9; рядовий працівник – 35,0.

Узагальнено оцінюючи нинішній рівень ризикованості внутрішнього та зовнішнього середовищ органів державного управління, переважна більшість експертів констатують середній (47 %) та високий (35 %) рівні ризикованості. Жоден з експертів не погодився з твердженням про відсутність ризиків в органах державного управління. Лише незначна частина опитаних (8,4 %) не дала однозначної відповіді на це питання.

Отже, було визначено беззаперечний факт перманентного впливу ризиків на механізми державного управління. Далі експертам було запропоновано зазначити конкретні підходи до управління ризиками, що діють в органах державної влади України в нинішній час. Отримані результати відбивають сучасну картину щодо управління ризиками з боку державних службовців України. Експерти зазначають такі характеристики теперішнього стану управління ризиками (% до всіх опитаних):

- відсутність регламентів, інструкцій, письмових роз’яснень про коректність реагування на ризик (56,6);
- жорсткий стиль державного управління (43,4);
- вибіркова відкритість у діяльності (76,2);
- зорієнтованість на виконання первинних розпоряджень та вказівок вищих органів за будь-яких обставин. Відсутність оперативного реагування на появу ризиків та запити про перегляд первинних розпоряджень (58,0);
- наявність працівників із широкою спеціалізацією (62,9);
- стандартизована стабільна оплата праці незалежно від досягнення державноуправлінської мети (65,7);
- використання вітчизняного досвіду державних службовців. Ігнорування зарубіжного досвіду державних службовців з роботи в ризикованих умовах (59,4);
- відмова від співробітництва з представниками великого бізнесу з даного питання (41,3);
- фрагментарний епізодичний обмежений підхід до управління ризиками (56,6);
- відсутність інфраструктури ризиків (структури комітетів / департаментів, обмін інформацією тощо) (60,8);
- бюрократизм та “затягування” процесу прийняття та реалізації управлінських рішень (68,5).

Разом з усвідомленням реального стану речей експерти вважають, що управління ризиками має відповідати таким “ідеальним” вимогам (% до всіх опитаних):

- наявність регламентів, інструкцій, письмових роз'яснень про коректність реагування на ризик (82,5);
- жорсткий стиль державного управління (60,1);
- абсолютна прозорість діяльності (75,5);
- зорієнтованість на оперативне реагування на появу ризиків та запит про перегляд первинних розпоряджень (70,6);
- наявність працівників зі спеціальною підготовкою щодо управління ризиками (68,5);
- оплата праці залежно від досягнення державноуправлінської мети (74,8);
- використання зарубіжного досвіду державних службовців з роботи в ризикованих умовах (77,6);
- обмін досвідом щодо управління ризиками з представниками великого бізнесу (78,3);
- інтегрований, неперервний, розширений підхід до управління ризиками (74,8);
- наявність розвиненої інфраструктури ризиків (структури комітетів / департаментів, обмін інформацією тощо) (76,9);
- швидкість та оперативність прийняття та реалізації управлінських рішень (81,8).

Аналізуючи “ідеальні” та чинні характеристики процесу управління ризиками, можна зазначити існування значної кількості розбіжностей. Зокрема, збіг бажаних та реальних підходів спостерігається лише в одному випадку – стосовно стилю державного управління. Експерти зазначили жорсткий стиль державного управління в ролі чинного та “ідеального”. В інших десяти випадках нинішній та бажаний стани управління ризиками опинилися в кардинально різних півплощинах. Це свідчить про існування низки значних проблем у ході прийняття та реалізації ДУПР в умовах ризику. Зокрема, результати даної частини дослідження ілюструють реальні перешкоди на шляху ефективного управління ризиками в межах механізмів державного управління. Дані перешкоди вимагають перегляду практичних підходів до процесу управління з боку суб'єктів державної служби. Разом із тим очевидним є оптимальний вектор подальшого розвитку системи прийняття та реалізації ДУПР. Адже експертами зазначені не лише проблеми, а й відповідні бажані альтернативи в межах даного питання.

Значна частина респондентів оцінила ефективність управління ризиками даними інститутами державної влади на рівні між “скоріше, неефективно” та “скоріше, ефективно”. Тобто більшості респондентів важко дати однозначну відповідь на дане питання. Разом з тим лише 0,7 % всіх опитаних вважають нинішній рівень управління ризиками центральними та вищими органами державної влади повністю ефективним. Водночас, 6,3 % усіх опитаних стверджують протилежне та називають управління ризиками даними органами повністю неефективним. Такі результати дослідження даного питання яскраво ілюструють необхідність реформування та оптимізації підходу центральних та вищих органів державної влади до управління ризиками в ході прийняття та реалізації ДУПР.

Найважливішими теперішніми проблемами ефективної управлінської діяльності ризиками, на думку експертів, є, по-перше, недостатність знань, умінь та навичок щодо управління ризиками державними службовцями, по-друге,

непідготовленість значної частини представників органів державного управління до переходу на прогресивні методи управлінської діяльності, а також некомпетентність багатьох державних службовців. Результати свідчать про необхідність упровадження в Україні програм перепідготовки державних службовців з метою підвищення їхнього загального професійного рівня з оглядом на прогресивні методики управлінської діяльності та підвищення рівня практичних навичок реагування на ризики.

Сучасні суб'єкти державного управління приймають та реалізують ДУПР в умовах беззаперечної ризикованості, що викликана багатьма факторами. Попри цей факт, процес управління ризиками в системі прийняття та реалізації ДУПР є недостатньо опрацьованим та має фрагментарний характер. До практичних рекомендацій, схвалених державними службовцями-експертами, відносимо такі:

– розроблення, затвердження та впровадження детальних регламентів та інструкцій. Метою даних документів є роз'яснення суб'єктам державного управління особливостей їхньої поведінки та коректного реагування на ризик в ході професійної діяльності. Такий підхід нівелює інтуїтивний підхід до управління ризиком, який є суб'єктивним та може видатися хибним за певних обставин. Натомість, пропонується акумулювання знань, умінь, навичок та досвіду щодо управління ризиками в механізмах державного управління та їхнього документування з подальшим використанням;

– проведення навчальних заходів з управління ризиками серед суб'єктів державного управління з метою підвищення їхньої компетентності за даного питання. Навчальний курс з управління ризиками має бути доступним та обов'язковим для проходження всіх суб'єктів державного управління, що приймають та реалізують ДУПР, а також забезпечити заходи з обміну досвідом щодо управління ризиками в механізмах державного управління серед українських та закордонних фахівців;

– налагодження процесу прийняття та реалізації ДУПР у такий спосіб, щоб у ході його функціонування забезпечити можливість зворотного зв'язку між різними щаблями ієрархічної структури, перегляду первинних розпоряджень керівного складу державної служби, внесення змін тощо;

– розвиток інфраструктури ризиків у межах органів державного управління.

Вищенаведені заходи з оптимізації функціонування механізму прийняття та реалізації ДУПР з урахуванням ризиків здатні зменшити ступінь впливу ризиків на досягнення державноуправлінської мети.

Література:

1. *Гнатієнко Г. М.* Експертні технології прийняття рішень : [монографія] / Г. М. Гнатієнко, В. Є. Снитюк. – К. : Маклаут, 2008. – 444 с.
2. *Дегтяр А. О.* Управлінські рішення в органах державної влади : [монографія] / А. О. Дегтяр, В. Ю. Степанов, С. В. Тарабан ; за заг. ред. А. О. Дегтяра. – Х. : С. А. М., 2010. – 276 с.
3. *Паниотто В. И.* Качество социологической информации / В. И. Паниотто. – К. : Наук. думка, 2006. – 208 с.

Надійшла до редколегії 07.04.2011 р.